

VIỆN HÀN LÂM
KHOA HỌC XÃ HỘI VIỆT NAM
HỌC VIỆN KHOA HỌC XÃ HỘI

ĐỖ THANH XUÂN
(Đại đức Thích Nguyên Pháp)

MẠT – NA THỨC CỦA PHẬT GIÁO TỪ GÓC NHÌN TÂM LÝ HỌC

Chuyên ngành: Tâm lý học chuyên ngành

Mã số: 62.31.80.05

LUẬN ÁN TIẾN SĨ TÂM LÝ HỌC

Người hướng dẫn khoa học :

PGS. TS. ĐOÀN VĂN ĐIỀU

HÀ NỘI, 2014

LỜI CAM ĐOAN

Tôi xin cam đoan đây là công trình nghiên cứu của riêng tôi. Các tài liệu trích dẫn trong luận án là trung thực.

Tác giả luận án

Đỗ Thanh Xuân
(Đại đức Thích Nguyên Pháp)

MỤC LỤC

LỜI CAM ĐOAN	i
MỤC LỤC	ii
CÁC CHỮ VIẾT TẮT	iii
MỞ ĐẦU	1
CHƯƠNG 1	
TỔNG QUAN TÌNH HÌNH NGHIÊN CỨU VỀ	5
1.1. NHỮNG NGHIÊN CỨU VỀ MẠT-NA THỨC Ở NƯỚC NGOÀI	5
1.2. NHỮNG NGHIÊN CỨU VỀ MẠT-NA THỨC Ở TRONG NƯỚC ...	14
Tiểu kết chương 1	17
CHƯƠNG 2	
NHỮNG HƯỚNG TIẾP CẬN MẠT-NA THỨC	18
2.1. HƯỚNG TIẾP CẬN MẠT-NA THỨC CỦA TRIẾT HỌC ÁN ĐỘ	18
2.2. HƯỚNG TIẾP CẬN MẠT-NA THỨC TRONG PHẬT GIÁO	28
2.3. HƯỚNG TIẾP CẬN CỦA PHẬT GIÁO VIỆT NAM	36
Tiểu kết chương 2	43
CHƯƠNG 3	
NHỮNG BIỂU HIỆN CƠ BẢN CỦA MẠT-NA THỨC	44
3.1. HỆ THỐNG 8 THỨC CỦA PHẬT HỌC	44
3.2. KHÁI NIỆM, VAI TRÒ VÀ CHỨC NĂNG CỦA MẠT-NA THỨC .	50
3.3. BIỂU HIỆN CỦA MẠT-NA THỨC TỪ GÓC ĐỘ TÂM LÝ HỌC	58
Tiểu kết chương 3	70
KẾT LUẬN VÀ KIẾN NGHỊ	71
1. KẾT LUẬN	71
2. KIẾN NGHỊ	72
CHÚ THÍCH	74
CÁC CÔNG TRÌNH ĐÃ CÔNG BỐ	91
TÀI LIỆU THAM KHẢO	92
I/ Tiếng Việt	92
II. Tiếng nước ngoài	97

CÁC CHỮ VIẾT TẮT

PQ: Đại Từ điển Phật Quang

SE: Từ điển Phạn – Anh (Sanskrit – English)

TCN : Trước công nguyên

MỞ ĐẦU

1. LÝ DO CHỌN ĐỀ TÀI

Vị trí của *mạt-na thức* khá nổi bật trong hệ thống lý luận đại thừa, đặc biệt là Duy thức học và Kinh Lăng-già; theo đó, nếu toàn bộ thế giới nằm trong 8 *thức*, thì *mạt-na thức* là *thức thứ 7*. Về mặt Triết học thì *thức thứ tám* chiếm vị trí quan trọng nhất, nhưng về mặt Tâm lý học thì *thức thứ bảy (tức mạt-na thức)* chiếm vị trí quan trọng nhất. Vì *mạt-na thức* được xem là nguồn gốc của cái tôi – một loại *phiền não vô minh* gây đau khổ cần phải *chuyển hóa* hay *giải thoát* thông qua lý tưởng *vô ngã* – nên việc cá nhân hay cộng đồng hiểu rõ và hiểu đúng *mạt-na thức* có ý nghĩa phương pháp luận để đạt đến vô ngã, giải thoát hay giác ngộ mà Phật giáo cho là hạnh phúc nội tâm đích thực hơn so với các giá trị hạnh phúc bên ngoài khác.

Ngoài ra, các khái niệm và thuật ngữ tâm lý gần với *mạt-na thức* như *tâm, tâm thức, ý, ý thức, nhận thức, v.v...* không được dùng thống nhất ngay cả trong một học thuyết hoặc một tông phái Phật giáo. Điều đáng nói hơn nữa là các khái niệm đó dường như không được so sánh với Tâm lý học một cách có hệ thống. Sự việc đó khiến những người có trình độ về Tâm lý học muốn nghiên cứu hoặc so sánh với Phật học gặp không ít khó khăn, vì vừa gặp trở ngại về tiếng Hán cổ vừa không thấy có sự thống nhất nội hàm trong các thuật ngữ. Vì vậy, việc hiểu và việc trình bày *mạt-na thức* trong mối liên hệ với các khái niệm và thuật ngữ sao cho gần gũi với Tâm lý học sẽ giúp ích cho các vị tăng ni thuyết giảng, dạy học và nghiên cứu cũng như giúp ích cho các Phật tử hoặc những nhà khoa học có cảm tình với Phật giáo tiếp nhận Phật học được thuận lợi hơn.

Ở nước ta hiện nay mặc dù phân ngành Tâm lý học tôn giáo đã phát triển, được nghiên cứu và giảng dạy khá nhiều, song những nghiên cứu các tư tưởng và quan điểm của Phật giáo từ góc độ của khoa học tâm lý lại còn rất khiêm tốn, trong đó có vấn đề mạt-na thức. Đến nay, chúng ta vẫn chưa có một công trình nghiên cứu chuyên sâu về mạt-na thức từ góc độ Tâm lý học. Do vậy, kết quả nghiên cứu của luận án có ý nghĩa lý luận và thực tiễn. Về lý luận, kết quả nghiên cứu của luận án có thể bổ sung cho lý luận của Tâm lý học tôn giáo. Về thực tiễn, kết quả nghiên cứu của luận án góp phần vào việc giảng dạy và nghiên cứu mạt-na thức trong các cơ sở đào tạo của Phật giáo ở nước ta hiện nay.

2. MỤC ĐÍCH NGHIÊN CỨU

Nghiên cứu nhằm chỉ ra bản chất của mạt-na thức từ góc độ Tâm lý học, từ đó đề xuất các kiến nghị để sử dụng mạt-na thức trong giảng dạy và nghiên cứu của Phật giáo ở nước ta hiện nay.

3. ĐỐI TƯỢNG NGHIÊN CỨU

Biểu hiện bản chất của mạt-na thức từ góc độ Tâm lý học.

4. GIẢ THUYẾT KHOA HỌC

Mạt-na thức là quá trình phản ánh tâm lý theo cơ chế nhập tâm hóa được biểu hiện ra những khía cạnh cụ thể như *nhận thức, nhân cách, ý thức và vô thức*.

5. NHIỆM VỤ NGHIÊN CỨU

5.1. Tổng quan các công trình nghiên cứu trong và ngoài nước về mạt-na thức và những vấn liên quan đến mạt-na thức, các hướng tiếp cận mạt-na thức.

5.2. Làm rõ khái niệm và biểu hiện của mặt-na thức từ góc độ Tâm lý học.

5.3. Đề xuất kiến nghị về việc vận dụng mặt-na thức trong giảng dạy và nghiên cứu của Phật giáo.

6. GIỚI HẠN NGHIÊN CỨU

-Mặt-na thức là một vấn đề phức tạp và khó khăn, luận án chỉ tập trung nghiên cứu từ góc độ lý luận, mà không tiến hành nghiên cứu thực trạng.

-Phật học là một hệ thống tư tưởng vừa về triết lý vừa về tâm lý. Đối với luận án này, tác giả chỉ đề cập đến vấn đề mặt-na thức là chính trong Kinh Lăng-già, Duy thức học và Trung quán luận, mà không đề cập đến những khía cạnh triết học và tôn giáo học của vấn đề.

7. PHƯƠNG PHÁP NGHIÊN CỨU

7.1. Nguyên tắc phương pháp luận

Mặt-na thức là đối tượng nghiên cứu của một số khoa học, trước hết là Triết học, Tâm lý học và Phật học. Do vậy, nghiên cứu về mặt-na thức là nghiên cứu mang tính liên ngành.

Nghiên cứu mặt-na thức trên cơ sở lý luận của Tâm lý học (Tâm lý học tôn giáo, Tâm lý học xã hội, Tâm lý học nhân cách) và Phật học.

7.2. Phương pháp nghiên cứu

Đây là đề tài nghiên cứu mang tính chất lý luận, nên phương pháp nghiên cứu chính là phương pháp nghiên cứu lý luận bao gồm: phân tích, tổng hợp, so sánh, hệ thống hóa, khái quát hóa...

Để hoàn thành luận án này, chúng tôi đã nghiên cứu một số tài liệu của Tâm lý học và một số tài liệu của Phật học của các tác giả ngoài nước và trong nước.

8. ĐÓNG GÓP MỚI CỦA LUẬN ÁN

-Đây là một trong số ít các nghiên cứu về mặt-na thức ở nước ta. Có thể nói, đây là một nghiên cứu trình bày có hệ thống về một số vấn đề cơ bản của mặt-na thức từ góc độ của Tâm lý học như: Tổng quan các nghiên cứu về mặt-na thức; chỉ ra các hướng tiếp cận cơ bản về mặt-na thức; xác định khái niệm và những biểu hiện của mặt-na thức. Các nội dung nghiên cứu này giúp cho chúng ta bước đầu có cái nhìn tương đối sâu và có hệ thống về mặt-na thức, giúp cho chúng ta hiểu nhiều hơn về mặt-na thức và vai trò của nó đối với đời sống tâm lý con người.

-Việc nghiên cứu mặt-na thức của đề tài không chỉ góp phần giúp cho chúng ta hiểu biện chứng, đầy đủ và sâu sắc hơn về mặt-na thức, mà còn là tài liệu phục vụ công tác giảng dạy cho tăng ni trong các trường Phật giáo ở nước ta hiện nay.

-Việc chỉ ra vai trò, sự ảnh hưởng, đặc biệt là mặt-na thức như là nguồn gốc của đau khổ và tội lỗi của con người trong nghiên cứu mặt-na thức giúp cho việc giáo dục con người làm sao hạn chế sự ảnh hưởng tiêu cực của mặt-na thức đến ý thức và hành vi của con người, giúp cho mọi người sống thiện, sống “tốt đời, đẹp đạo” và có cuộc sống hạnh phúc.

9. CẤU TRÚC CỦA LUẬN ÁN

Luận án gồm: Phần mở đầu; Chương 1 – Tổng quan các công trình nghiên cứu về mặt-na thức; Chương 2 – Hướng tiếp cận mặt-na thức; Chương 3 – Biểu hiện của mặt-na thức; Kết luận và kiến nghị; Tài liệu tham khảo.

CHƯƠNG 1

TỔNG QUAN TÌNH HÌNH NGHIÊN CỨU VỀ MẠT-NA THỨC

1.1. NHỮNG NGHIÊN CỨU VỀ MẠT-NA THỨC Ở NƯỚC NGOÀI

Những nghiên cứu Tâm lý học ở nước ngoài cung cấp cho luận án khá nhiều thông tin về *lịch sử mạt-na thức* và nhiều *cơ sở* để chuyển đổi nội hàm mạt-na thức thành một khái niệm Tâm lý học hiện đại. Trong khi đó, *Thành Duy thức* luận và *Kinh Lăng-già* phân tích mạt-na thức ở góc độ Phật học.

1.1.1. Nghiên cứu mạt-na thức từ góc độ của Tâm lý học

- *Nghiên cứu về nguồn gốc khái niệm mạt-na thức*

Trong tác phẩm “Nguồn gốc Tâm lý học Ấn Độ và sự phát triển của nó trong Phật giáo” (1914) của tác giả người Anh **T.W. Rhys David** đã phân tích về nguồn gốc khái niệm mạt-na thức.

Theo T.W. Rhys David, vào thời cổ đại, trước Phật giáo cả hàng ngàn năm, nội hàm của khái niệm *manas* (*tức mạt-na thức*) mang một nghĩa rất rộng, bao gồm tất cả các hiện tượng tâm lý: tinh thần, ý chí, xúc cảm, tư duy, nhân cách, v.v... Cũng chính nghiên cứu này đề nghị dịch từ *manas* sang tiếng Anh là *mind* (tư duy).

Vì công trình nghiên cứu của Rhys David được viết từ năm 1914 – cách nay gần 100 năm – nên văn phong và từ vựng không mang tính hiện đại, do vậy, khi nghiên cứu, cũng có những khó khăn nhất định.

Như vậy, qua công trình nghiên cứu T.W. Rhys David chúng tôi biết được thuật ngữ *manas* (mạt-na thức) và nội hàm của khái niệm này.

- *Nghiên cứu về cơ sở tự nhiên của mạt-na thức (ý căn)*

Tâm lý học Ấn Độ cũng tìm hiểu cơ sở tự nhiên của mạt-na thức (ý căn). Theo đó, mạt-na thức (*manas*) được các trường phái tranh luận khá sôi nổi xung quanh vấn đề mạt-na thức có phải là giác quan (*sense-organ*) hay không, có phải là giác quan bên trong (*internal organ*) hay không, v.v...

1.1.2. Nghiên cứu mạt-na thức từ góc độ của Phật học

Cùng với một số nghiên cứu của Tâm lý học Ấn Độ, các nhà Phật học cũng tìm hiểu về khía cạnh tâm lý của mạt-na thức qua tác phẩm *Thành Duy thức luận*. *Thành Duy thức* là tên gọi chung cho hai tác phẩm *Nhi thập luận* và *Tam thập luận* của Vasubandhu (Thế Thân, thế kỷ thứ IV) [50, tr. 13], sau đó, được Huyền Tráng dịch sang tiếng Trung Quốc vào năm 659 [23, tr. 5268]. Chúng tôi chọn *Thành Duy thức luận* của Vi Đạt (Đài Loan) dịch song ngữ Trung – Anh.

Thành duy thức luận đề cập đến một số khía cạnh cơ bản sau của vấn đề mạt-na thức:

- ***Thứ nhất***, *bàn về định nghĩa của mạt-na thức*.

Thành Duy thức luận cho rằng mạt-na thức duyên với (chấp) kiến phần của tàng thức (...) làm tự ngã nội tại (應知此意, 但緣藏識見分 (...) 為自內我 [95, tr. 282] (*Manas has as its object only the darsanabhaga, the 'perception' aspect, of the Alayavijnana (...) conceives as the Inner Self [95, tr. 283]*). Các nhà nghiên cứu Phật học Việt Nam thường diễn đạt ý này như